

Розділ I

Де і серед яких обставин народився Олівер Твіст

Серед різних громадських будівель одного міста (назвати його з багатьох причин тут не варто, а вигадувати для нього якоїсь іншої назви я не бажаю) — є один старовинний будинок з тих, що часто подибуються по всіх великих і малих містах, а саме: «Притулок для бідних»; у цьому «Притулку» одного дня й числа (яких мені теж нема нащо тут наводити — бо ж це не має, принаймні поки що, жодного значення для читача) народився той смертний, що його ймення стоїть у титлі цієї книги.

Ще довго по тому, як парафіальний лікар впровадив його на цей світ жалю й скорботи, питання про те, чи він виживе і чи взагалі дістане будь-яке ім'я, залишалося під великим сумнівом; а в такому разі ці спогади, цілком природньо ніколи б не побачили світу божого, а якби навіть і побачили його, то обмежилися б однією-двома сторінками і тому мали б неоціненну вартість бути найстислішим та найвірогіднішим біографічним нарисом літератур усіх часів і всіх країн, що будь-коли існували на світі.

Я, далєбі, не збираюся доводити, що сам факт народження в притулку для бідних є наймилішою з усіх можливостей, що можуть перестріти людину на її житєвому шляху; я тільки маю на увазі, що в цьому випадкові для Олівера Твіста це було найкраще з усього того, що взагалі могло з ним статися.

Лікареві довелося вжити чималих зусиль, щоб примусити немовлятко до обов'язку дихати самостійно, обов'язку, що-правда, досить марудного, але що став, проте, внаслідок звички, конче потрібний для нашого вигідного існування; якийсь час Олівер пролежав на невеличкому твердому матраці, конвульсивно ловлячи ротом повітря, у досить непевній рівновазі між цим і тим світом: шалька рішуче перетягала до останнього. Якби протягом цього короткого періоду Олівера оточували

запопадливі бабусі, стурбовані тітки, досвідчені мамки та великодушні лікарі, тут би йому безперечно був капут. Але біля нього не було нікого, окрім старої убогої богаділки (та й та була напідпитку, бо не в заміру хильнула пива) і парафіального лікаря, що ви конував такі обов'язки за гуртовою угодою з парафією; отже, Олівер і природа боролися сам на сам; поборсавшись іще кілька хвиль, народженець нарешті зітхнув, чхнув і повідомив мешканцям притулку, що новий тягар упав на плечі парафії, таким голосним криком, на який могло бути здатне лише немовлятко чоловічої статі, що більше як три з чвертю хвилини не мало такого корисного приладу, як голос.

Тільки-но подав Олівер цей перший доказ справної діяльності своїх легенів, як латана ковдра, недбало перекинута через ліжко, заворушилась; бліде обличчя молодої жінки ледве-ледве підвелось з подушки, і знеможений голос насилу вимовив: «Дайте мені глянути на дитину й умерти».

Лікар сидів, обернувшись лицем до каміна, і то тер, то наставляв до вогню руки. Коли молода жінка заговорила, він підвівся і, ставши у головах її ліжка, промовив значно тепліше, ніж того, здавалося, можна було від нього сподіватися:

— Таке, вам іще рано говорити за смерть.

— Звісно, рано, — додала й доглядачка, похапцем засовуючи собі в кишеню зелену скляну пляшку, яку вона допіру з видимою насолодою в кутку до рота притуляла. — Хай вона, сердега, проживе стільки, як я, і приведе тринадцятеро дітлахів і всі вони їй помруть — тільки-но двійко лишиться та й ті сидітимуть, як і мої, з матір'ю в богадільні, тоді вона іншої заспіває... Самі подумайте, що значить бути матір'ю і пестити отаку любу свою власну крихітку!

Але очевидячки ця відрадна перспектива матерніх радощів не справила належного враження; хвора похитала головою і простягла руку до дитини.

Лікар поклав немовлятко в її обійми; вона палко притиснула свої побілілі губи до чола сина, провела руками по обличчю, кинула дикий погляд навколо, здригнулася, впала горілиць на подушку — і вмерла. Лікар з доглядачкою кинулись розтирати їй груди, руки і скроні, але кров її вже навіки спинилася. Їй

говорили про надію й відряду, але це все було тепер для неї надто недосяжне.

— Кінець, місіс Тінгоммі! — промовив нарешті лікар.

— Ох-ох-ох! Кінець бідолашній, — сказала богаділка, приймаючи з подушки корок від пляшки, що був вискочив ненароком, коли вона нахилилася до немовлятка. — Така вже її доля безталанна!

— Тільки ж не посылайте по мене, бабо, як дитина почне галасувати, — сказав лікар, замислено натягаючи рукавиці. — З нею ще буде, очевидячки, чимало мороки. Як почне репетувати, дайте їй кашки. — Лікар надягнув капелюха, але по дорозі до дверей затримався над ліжком покійниці. — А була вродлива. Звідки вона?

— Її принесено сюди вчора ввечері з наказу старшого, — відповіла стара. — Лежала на вулиці — там її й підібрали; мабуть, пройшла таки чимало піхотою, бо капці геть чисто розлізлися; ну, а звідки вона чимчикувала й куди її Бог ніс — хто його зна.

Лікар схилився над померлою і взяв її за ліву руку.

— Ага, стара пісня, — промовив він, похитавши головою, — нема обручки, як я бачу. Ну, на добраніч вам.

Шановний медик подався обідати, а доглядачка, хильнувши ще раз з зеленої пляшки, примостилась на низькому ослоні край каміна й почала пеленати дитину.

Який незрівнянний приклад сили одягу являв собою юний Олівер Твіст! Ще за хвилю, загорнений тільки-но в шматок байки, — він міг здаватися однаковісінько сином дуки, як і сином жебрака, і сторонній, бодай найдосвідченіший на рангах глядач заледве здолав би встановити його соціальний стан. Але скоро на нього на пнули стару перкалеву, пожовклу від довгої служби, сорочину, він одержав свою відзнаку й етикетку і одразу опинився на належному для себе місці, місці безрідного парафіального вихованця, сироти з притулку для бідних, затурканого, напівголодного попихача, що крізь стусани й побої мав пробивати собі шлях через світ божий — всім чужий, усім осоружний. Олівер дзвінко кричав. Якби йому знаття, що він сирота, залишений на добру ласку парафіальних титарів і сторожів, він, може, кричав би ще голосніше.

Розділ II

Як зростає, виховується та харчується Олівер Твіст

Протягом восьми-десяти дальших місяців Олівер був жертвою систематичного зрадництва та облуди. Його виходили смочком. Притулкове начальство докладно повідомило парафіальну адміністрацію про безпорадний стан захарчованого сироти-немовлятка. Парафіальна адміністрація запитала притулкову адміністрацію, чи не знайдеться у притулку якоїсь особи жіночої статі, що могла б доставити Оліверові Твісту належне харчування й догляд. Притулкова адміністрація поchtиво подала до відома начальства, що такої особи в богадільні немає. Тоді парафіальна адміністрація великодушно і, як завжди, по-християнському постановила направити Олівера до «ферми», тобто до сільської філії притулку для бідних молодшого віку, що містилася недалеко від міста; кільканадцять таких самих юних порушників законів про жебраків, як і Олівер, не обтяжені надмірним харчем та одягом, викухувалися тут, тобто цілісінькими днями барложилися на брудній підлозі під матернім доглядом однієї старшої жінки, що приймала від парафії на своє лоно цих молодих злочинців за сім з половиною пенсів з рота на тиждень.

Сім з половиною пенсів на тиждень для дитини — чи не за багато? На сім з половиною пенсів можна украй пошкодити дитячий шлунок. Стара вихователька була жінка мудра й досвідчена; вона добре знала, що корисне для діточок, але ж також розуміла, що корисне для неї самої. Тому більшу частину тижневої платні вона обертала на власну користь, а молоде парафіальне покоління призвичаювала до економії, ще суворішої за ту, що була встановлена від парафії. Отже, знаходячи в найглибших глибинах іще більшу глибину, вона виявила себе великим філософом-експериментатором.

Усі чули про іншого експериментатора, що розвинув глибоку теорію про коняку, здатну жити без харчу, і всі знають, що, годуючи цю коняку одною соломиною на день, він довів свій винахід так блискуче, що безперечно був би зробив її найціннішою та найжвавішою твариною в світі, якби вона йому не здохла тільки всього за одну добу перед тим, як мала одержати

на обід свою першу порцію повітря. На жаль, для експериментальної філософії старої пані, під ніжним доглядом якої зростав Олівер Твіст, її система давала, звичайно, точнісінько такі самі наслідки, бо саме на той час, коли дитина нарешті призвичаювалася харчуватися наймізернішою пайкою найпісніших харчів, вона чомусь у вісьмох з половиною на десять випадків ні з цього ні з того занедужувала з охлялості, чи то застуди, або падала ненароком у вогонь, або учадювала на смерть, чи ще якось там калічіла; у всіх цих випадках сердечні маленькі створіння переходили звичайно в інший світ, де з'єднувалися зі своїми батьками, що їх у цьому світі вони ніколи не знали.

Іншим разом з приводу якоїсь пригоди з парафіальним вихованцем, коли, наприклад, немовлятко душилося під перевернутою на нього коліскою або коли його ошпарювали під час прання окропом (хоча останнє траплялося досить рідко, бо щось, що хоч до певної міри скидалося на прання, бачили тут вряди-годи), так ось часом з приводу якоїсь із цих подій громадянство виявляло більше зацікавлення, ніж звичайно; тоді суд присяжних починав сікатися зі своїми марудними запитами, або парафіяни з обуренням підписували вислів догани. Але всі ці неприємності негайно усовувалися завдяки лікарській експертизі або засвідченню парафіяльного сторожа; лікар, звичайно, розтинав тіло й не знаходив нічого всередині... (як і належало гадати), а сторож завжди присягав за те, чого бажала парафія, що звичайно свідчило про його велику саможертвність. До того ж Парафіальна Рада час від часу навідувалася, завжди надсилаючи попереду за день до цього свого сторожа з відповідним повідомленням.

Під час візитів Ради діти завжди виглядали охайними й чистенькими, а чого ж ще бажати?

Не можна було сподіватися, щоб така система виховання могла принести надто родючі жнива. На дев'ятий рік Олівер Твіст був блідим хлопчиком, трохи замалим на зріст і безперечно захарчованим. Але природа чи спадковість заложили здоровий дух Оліверові в груди, завдяки суворій дієті йому було місця доволі, щоб там тужавити й розростатись, і, може, завдяки йому Олівер взагалі дожив до свого дев'ятого дня народження. Та втім, хоч що кажи, а сьогодні були його дев'яті роковини, які він

святкував у льосі для вугілля у виборному товаристві двох інших молодих джентльменів, замкнених, як і він, після відволожної порції березової каші за те, що вони нахабно насмілилися заговорити про свій голод. Скоро закінчивши цю езекуцію, місіс Менн, привітна господиня й вихователька, сіла спочити край вікна, але враз зацікавилася від несподіванки: за брамою вона вгледіла постать містера Бембля, парафіального сторожа. Він був у поганому гуморі й сіпав за хвіртку що було сили.

— Господи вишній, невже це ви, сер? — скрикнула з добре вдаваною радістю місіс Менн, висовуючи голову з вікна. — Сусанно, забери Олівера й тих двох вибрудків нагору та обмий їх! Ах матінко моя! Містере Бембль, яка я рада, що ви завітали до мене!..

Але містер Бембль був чоловік опасистий і до того холерик, і тому, замість відповісти на це щиросерде привітання ласкавим словом, він почав іще дужче торсати хвіртку, а потім пхнув її ногою так енергійно, як здатна пхати лише нога парафіального сторожа.

— Господи, тільки подумати, тільки подумати! — цокотіла місіс Менн, вибігаючи надвір, бо тим часом покараних хлопців було переведено вже з льоху на гору. — І як це я могла забути, що ворота замкнено зсередини, а все для цих любих діточок! Заходьте, містере Бембль, прошу, прошу, заходьте ж бо!

Після цього гостинного запрошення було зроблено такого глибокого реверанса, що навіть титареве серце було б розтануло, але сторожа парафіального він не зворушив.

— Невже ви вважаєте, місіс Менн, за пристойне, за гідне примушувати парафіальних урядовців, що приходять сюди до вас в парафіальних справах, з приводу парафіальних вихованців, — стискаючи отак під вашими ворітьми? — прошипів він, стискаючи патерицю. — Чи розумієте ви, місіс Менн, що ви є особа, наставлена від парафії, що ви є, так би мовити, парафіальний уповноважений?!

— Але ж звичайно, містере Бембль, я затрималася на хвилю, тільки щоб повідомити наших любих діточок, які вас так кохають, так кохають, про те, що ви йдете до нас, — відповіла свята та божа місіс Менн.

Містер Бембль був високої думки про свій ораторський хист і про свою авторитетність. Він допіру довів перше, оборонив друге й тепер відійшов.

— Добре, добре вже, місіс Менн, — мовив він цього разу трохи спокійніше, — можливо, що воно й так, як ви кажете, можливо. Але ведіть мене до хати, бо я прийшов у серйозній справі і маю довести до вашого відома дещо важливе.

Місіс Менн повела сторожа до невеличкої, вимощеної цеглою вітальні, поставила перед ним стільця й запобігливо поклала перед ним на стіл його ціпка і трикутного капелюха. Містер Бембль стер піт, що виступив йому рясно від довгої ходи на чоло, глянув задоволено на свого трикутного капелюха і всміхнувся. Так, він усміхнувся. Парафіальні сторожі все ж тільки люди — і містер Бембль усміхнувся.

— Прошу ласкаво, не беріть за зле того, що я вам скажу, сер, — промовила місіс Менн медовим голосом. — Ви так довго йшли, так натомилися, якби не це, я б і слова не мовила. Але... але... може, ви все-таки вип'єте чогось, бодай одну-єдину краплину, містере Бембль?

— Ані краплі, ані крапельочки, — відмовився той, відмахуючись правицею, з почуттям власної гідності, але досить лагідно.

— А може, все ж таки, — намагалася місіс Менн, спостерігши непевний тон відмови й досить нерішучий жест. — Тільки трішечки з холодною водичкою та кавалочком цукру.

Містер Бембль кахикнув.

— Але ж тільки одну-однісіньку краплю, — улещувала місіс Менн.

— Ну, а чого ж саме? — запитав сторож.

— А що воно могло б бути, містере Бембль? Звісно, треба ж завжди мати в хаті трохи спирту про всяк випадок, як хтось, боронь Боже, з моїх діточок, бува, занедужає, — одказала місіс Менн, одчиняючи дверцята кутньої шафи і становлячи на стіл пляшку та склянку. — Це джин. Я вас не дурю, містере Бембль, це справжній джин.

— Так ось чим ви напуваєте дітей, місіс Менн? — спитав Бембль, уважно стежачи за тим, як вона змішує воду, цукор і джин.

— А звісно, захисти їх голуб'яток, царице небесна, хоч дорого, а доводиться, — відповіла доглядачка. — Хіба ж можу я дивитися спокійно, як вони мучаються на моїх очах, сер?

— Еге, еге, — підтакнув їй містер Бембль, — звичайно, не можете. Ви добра, щира жінка, місіс Менн. — Тут вона поставила перед нього склянку. — За першої ж нагоди я не забуду подати це до відома парафіальної ради, місіс Менн. — Він присунув склянку до себе. — Ви мов рідна мати, місіс Менн. — Він поколотив ложкою в склянці. — П'ю, п'ю щиро за ваше здоров'я, місіс Менн. — І він спорожнив нахильцем півсклянки. — Ну, а тепер до справ, — промовив він, виймаючи з кишені шкіряну записну книжку. — Хлопчині, охрещеному Олівером і нареченому Твістом, стукнув сьогодні дев'ятий рік.

— Захисти його, царице небесна, — вставила місіс Менн, натираючи краєчком фартуха до сліз ліве око.

— Дарма обіцяно було винагороду в десять фунтів стерлінгів (збільшену потім до дванадцятьох), дарма вживала ревних і, так би мовити, надлюдських зусиль парафія, — провадив він, — хто був його батько або якого роду і стану була його мати — нам не поталанило довідатись.

Місіс Менн здивовано розвела руками, але за хвилину додала:

— Але звідки взялося тоді взагалі в нього прізвище?

— Його вигадав я, — одказав сторож, гордо випростуючись.

— Ви, містере Бембль?!

— Я, місіс Менн. Ми даємо прізвища нашим під кидькам за абеткою. Передостанній був на С — я на звав його Свеблем. На цього припало Т — і я назвав його Твістом. Наступний зватиметься Унвіном, а за ним піде Вількінс. У мене вже виготовано назвиська не те що до кінця абетки, а й для цілого нового ряду від першої літери до останньої.

— Але ж ви маєте правдивий письменницький хист, сер! — сплеснула руками місіс Менн.

— Хто його зна, може, воно й так, моя пані, — одказав сторож, якому цей комплімент припав очевидячки дуже до вподоби. — Оскільки Олівер уже переріс для вашого захистку, Рада поклала повернути його назад до притулку для бідних.